

Een Maus in de koolmijn

CENSUUR In Amerika is alweer een boek gebannen uit enkele schoolbibliotheken. Dit keer gaat het om de bekroonde graphic novel *Maus*. We nemen dat verbod beter serieus, vindt Stef Craps, want ook in Vlaanderen is waakzaamheid geboden.

Stef Craps
Hoogleraar Engelse letterkunde en directeur van het Cultural Memory Studies Initiative (UGent).

Uitgerekend op de vooravond van de internationale herdenkingsdag voor de Holocaust raakte bekend dat het schoolbestuur van het rurale McMinn County in de zuidelijke Amerikaanse staat Tennessee heeft beslist de graphic novel *Maus* te verbieden (*DS 28 januari*). In die befaamde tweedelige strip, winnaar van de Pulitzerprijs in 1992, tekent auteur Art Spiegelman het waargebeurde verhaal op van zijn Joodse ouders in de concentratiekampen.

Het boek geeft de lezer op unieke wijze inzage in de ervaringen van een Holocaust-overlevende, Spiegelmans vader Vladek, maar ook in de doorwerking van diens traumatische verleden in het leven van hemzelf, die worstelt met die beladen erfenis. Het meest markante visuele element in *Maus* is het gebruik van dieren om verschillende groepen mensen weer te geven: Joden worden afgebeeld als muizen, nazi's als katten. Met die metaforen verwijst Spiegelman naar, en reflecteert hij kritisch over, de ontmenselijking van Joden als ongedierte tijdens het naziregime. Het boek is een van de meest originele en invloedrijke graphic novels aller tijden, een absoluut hoogtepunt in het genre, en een van de meest aangrijpende en beklappende literaire getuigenissen over de Holocaust.

Help, een blote muis!

Maar nu is er dus dat verbod. Officieel kwam dat er niet vanwege het Holocaustthema, maar vanwege het grove taalgebruik (er wordt een aantal keer gevloekt) en omdat er een afbeelding van een naakte vrouw (in feite een muis) in voorkomt. Het schoolbestuur nam daarnaast aanstoot aan de grafische voorstellingen van geweld en zelfdoding. Ongeschikt voor leerlingen van de *eighth grade* (het tweede middelbaar), luidde het verdict, en dus werd de strip geschrapt van de leeslijst.

Spiegelman reageerde verbijsterd toen het nieuws hem bereikte, en veel lezers over de hele wereld met hem. Het Streisand-effect (het paradoxale

fenomeen dat wanneer je iets uit de aandacht probeert te houden, het daardoor juist meer aandacht krijgt) katapulteerde *Maus* de volgende dag naar de top van de verkoopljsten van Amazon.com. Boekhandels in McMinn County en omgeving gaven gratis exemplaren weg aan de lokale bevolking na een oproep op Facebook van voormalig *Star trek*-acteur Wil Wheaton. Het Holocaustmuseum in Washington verdedigde *Maus*, en een universiteitsprofessor kondigde aan dat hij de leerlingen van het bewuste district gratis een online lessenreeks zou aanbieden over het geveerde boek.

De morele paniek rond 'woke' leidt de aandacht af van de echte bedreiging voor de maatschappij

De beslissing om *Maus* in de ban te doen, heeft zich dus spectaculair tegen het schoolbestuur gekeerd. Toch nemen we dit verbod maar beter serieus, want het is – helaas – niet zomaar een lachwekkend fait divers, hoe absurd het misschien ook lijkt. Het past namelijk in een breder patroon van conservatieve Amerikaanse drukingsgroepen die campagnes opzetten om boeken te bannen uit schoolbibliotheken. Spiegelman verkeert bijvoorbeeld in het goede gezelschap van Nobelprijswinnaar Toni Morrison en Alison Bechdel (wier klassiekers *The bluest eye* en *Fun home* onlangs werden verboden in Wentzville, Missouri) en Margaret Atwood (wier succesroman *The handmaid's tale* een doelwit was in Goddard, Kansas). Vaak gaat het om boeken met protagonisten die zwart zijn of tot de lgbt-gemeenschap behoren, die focussen op thema's als ras, gender of seksuali-

Het schoolbestuur nam aanstoot aan de grafische voorstellingen van zelfdoding.

de mening
Stijn Meuris

Koop eens de gedachte aan de jas van John Lennon

Ik moet nog ergens een kladje hebben liggen waarop de eerste zinnestjes van oude Noordkaap-songs gekribbeld staan, nog net leesbaar onder een wazige bier-vlek van begin jaren negentig. Ik ga heel erg rijk worden. Toch?

Dat is zo'n beetje samengevat de manier waarop het hele NFT-gebeuren verloopt. Non-fungible tokens zijn al maanden lang *the next big thing* in patserland. Het is vooral zaak een zogenaamd unieke, exclusieve afbeelding waarvan u de rechten bezit te verkopen aan iemand die daar a) geen verstand van heeft, b) daar wel veel geld voor over heeft en c) – niet onbelangrijk in de berekening – daar geweldig mee wil stoeien in zijn vriendenkring. Dus snoeven over 'iets' dat hij heeft gekocht, niet fysiek in zijn bezit heeft, maar waaraan hij wel een klein

fortuin gependend heeft.

Geloof me, ik lees alle artikelen over NFT's en val van de ene verbaazing in de andere. Ik zal niet de enige zijn. Mijn conclusie na het lezen van alweer een nieuw NFT-avontuur, is doorgaans: ik ben een idioot, een neanderthaler. Een aap uit de vorige eeuw.

Dat van die apen is niet toevallig gekozen. Het hele NFT-ding is zowat afgetrapt doordat iemand een hele reeks *Bored Apes* had getekend, telkens net iets anders van uiterlijk en uitstraling, maar hoe dan ook plagiaat van de brutale apen die opduiken in clips van de Britse band Gorillaz, en die door graficus Jamie Hewlett werden bedacht. Die *Bored Apes* zijn nu overal. Er werden tienduizend stuks gefabriceerd, samen vormen ze de Bored Ape Yacht Club. Je kunt dus anno 2022 geweldig

rijk worden door pixels te kopen en weer te verkopen. Julian Lennon wil dan weer de oude jas van zijn vader John verkopen via een NFT-platform. Niet de jas zelf, maar een afbeelding van de jas. De 'gedachte aan de jas van Lennon', zeg maar.

Ik probeer te volgen, ik klamp aan, maar het lukt me niet. Mensen die er verstand van hebben, zeggen me dan dat ik het klassieke model van kopen en verkopen, van eigendom en producten, moet loslaten. Dat het zo niet langer werkt. En dat de digitale cijfers op je bankapp eigenlijk ook maar virtueel

Je kunt anno 2022 geweldig rijk worden door pixels te kopen en weer te verkopen

teit of die anti-politie-opvattingen zouden promoten. Zulke campagnes zijn niet nieuw in de VS, maar de laatste maanden zijn het er steeds meer, en worden ze intenser.

George Floyd

Ook zogenoemde *gag orders* (spreekverboden) in de educatieve sfeer gaan er in sterk stijgende lijn en worden steeds draconischer. Sinds begin vorig jaar zijn er in 33 verschillende Amerikaanse staten in totaal 122 wetsvoorstellen gedaan om onderwijs over bepaalde concepten en ideeën strafbaar te maken. Veelal hebben die betrekking op ras, gender, etniciteit, religie of ideologie.

Bekende voorbeelden zijn de kritische rassentheorie, een theoretisch kader uit de sociale wetenschappen dat stelt dat ongelijkheden tussen etnische groepen voortkomen uit en in stand gehouden worden door structureel en institutioneel racisme, en het 1619-project van *The New York Times*, dat meer aandacht vraagt voor het slavernijverleden van de VS in het geschiedenisonderwijs. In tien Republikeinse staten zijn al twaalf van die wetsvoorstellen aangenomen, en er zitten er nog heel wat in de besprekingsfase.

Officieel zijn die wetten erop gericht de neutraliteit van het Amerikaanse onderwijs te waarborgen. Die zou namelijk onder druk staan als gevolg van onredelijke en gevaarlijke eisen geformuleerd door de Black Lives Matter-beweging en andere radicaal-linkse activisten die in de nasleep van de moord op George Floyd verdeeldheid zouden hebben proberen te zaaien in de Amerikaanse samenleving.

Volgens critici is die bekommernis om neutraliteit en nationale eenheid maar een voorwendsel. De echte bedoeling van de gag orders en hun Republikeinse sponsors zou zijn om de zwarte bladzijden van de Amerikaanse geschiedenis letterlijk onbespreekbaar te maken en zo *white supremacy* te bestendigen. De facto leggen ze een wettelijke basis voor de racistische ideologie die uitgaat van de veronderstelling dat witte mensen superieur

zijn aan mensen van andere etnische groepen en hen daarom zouden moeten overheersen.

Feit is dat de rechts-conservatieve tegenreactie op de vermeende excessen van 'woke' (het label waarmee conservatief rechts Black Lives Matter handig wegzet als intolerant, agressief en extremistisch) bijzonder ingrijpend en verregaand is.

De 'war on woke'

In Vlaanderen loopt het niet zo'n vaart als in de VS. Toch is waakzaamheid geboden. Wanneer Tom Van Grieken, de voorzitter van Vlaams Belang, er in een TikTok-video mee dreigt 'linkse leerkrachten' in 2024 'de rekening te presenteren' voor de 'multiculturele onzin' die ze verkopen in hun lessen, dan is het Amerikaanse schrikbeeld opeens niet zo veraf.

Opiniemakers hier te lande lijken zich vooral zorgen te maken over de vermeende gevaren van de 'woke'-beweging, alsof 'wokeness' hét maatschappelijke probleem is waarvan we collectief wakker zouden moeten liggen. De 'woke'-slinger dreigt door te slaan, krijgen we te horen. De 'cancelcultuur' grijpt wild om zich heen. Activisten die opkomen voor diversiteit, inclusie en rechtvaardigheid worden in het 'woke'-kamp geduwd, een verstikkend moralisme verweten, en de intentie én de macht toegeschreven om al wie er onwelgevallige, 'politiek incorrecte' meningen op nahoudt het zwijgen op te leggen of hun job te doen verliezen.

Die perfdie framing maakt het verdacht, en dus moeilijker, om vormen van onderdrukking als racisme, antisemitisme, seksisme, homofobie en transfobie aan te kaarten, en om op te komen voor de rechten van vrouwen en achtergestelde minderheden. De morele paniekronde 'woke' en 'cancelcultuur' leidt de aandacht af van de ware dreiging die uitgaat van de toenemende normalisering van rechts-extremisme. De tsunami van boek- en spreekverboden in de VS toont ons hoe de overwinning in de 'war on woke' eruit kan zien. Is dat de richting die wij uit willen?

De dilemma's van grensnaties

Een Amerikaanse militair traint Oekraïense soldaten in de Donbass. © belga

OORLOGSDREIGING Net als België is Oekraïne een land dat op breuklijnen ligt. Daardoor heeft het niet zoveel uitwegen uit het conflict met Rusland, schrijft Olivier Boehme.

Er zijn naties en grensnaties. Naties hebben een grens, grensnaties zijn een grens. België is altijd zo'n grensnatie geweest, als deel van de grotere grenszone van de Lage Landen. Zowel het beeld dat anderen van ons hebben als het beeld dat we van onszelf hebben, is sterk bepaald door onze ligging op het kruispunt van landen en culturen. Dat maakte van ons territorium vaak een slagveld. De vergelijking met Oekraïne ligt voor de hand.

We hebben de Duitse invasies van 1914 en 1940 niet kunnen voorkomen met onze neutraliteit, een politiek die bij een kwetsbare grensnatie leek te passen. Pas na 1945 vonden we een veiligere haven binnen de NAVO en de Europese samenwerking. Ook daar stelden we ons nog vaak als bemiddelaar op, om te maken dat onze buren bevriend zouden blijven met elkaar en met ons. We lagen toen niet meer op de frontlijn, die was een paar honderd kilometer naar het oosten verschoven.

Makelaar van Europa

Op die nieuwe frontlijn tussen de westerse alliantie onder leiding van de Verenigde Staten en het Sovjetblok, lag Duitsland. Ook dat is een grensnatie, al hebben wij er door onze ervaringen van de afgelopen honderd jaar een andere indruk van. Het middeleeuwse Heilige Roomse Rijk der Duitse Naties was een verzameling van politieke entiteiten, culturen en talen die nooit een eenheid heeft gevormd. Na de Dertigjarige Oorlog van 1618 tot 1648 zou het tot 1871 duren voor er weer een Duits Rijk van betekenis opdaagde.

Dat Tweede Duitse Rijk beriep zich graag op de culturele erfenis van Goethe en zijn tijdgenoten. Hun succes had de Duitse politieke onmacht in de voorafgaande decennia deels gecompenseerd. De oprichter van die nieuwe staat, Otto von Bismarck, speelde de ene keer de rol van makelaar van Europa, en zette de andere keer brute militaire macht in.

Toen keizer Wilhelm II in 1914 een oorlogsligging die hij eigenlijk niet wilde, was dat het resultaat van een mislukking: decennialang al hadden de machthebbers niet de juiste politieke

conclusies getrokken uit hun ligging op de grenzen van verschillende Europa's. Dat Duitsland zowel in 1918 als in 1945 een tweefrontenoorlog verloor, illustreerde dat het land geen rekening had gehouden met wat zijn middenpositie inhield.

De Oostenrijks-Hongarse veelvolkerenstaat van de Habsburgers, die andere grensnatie in Centraal-Europa, heeft 1918 niet eens overleefd. Toen Wenen in 1914 wilde afrekenen met Servië, had het ook te weinig oog gehad voor het feit dat zijn geopolitieke lot dat niet toeliet.

Gespleten natie

De Bondsrepubliek van Konrad Adenauer verbond zich tijdens de Koude Oorlog aan het Westen. Het aanbod van de Sovjet-Unie om West- en Oost-Duitsland te herenigen als het een neutrale status zou aannemen, sloeg de West-Duitse regering af. Die probeerde geen centralistische politiek meer te voeren, zoals de generaties voorheen, maar koos voor een van de twee grote kampen. De prijs daarvoor was een gespleten natie en veel angst en onrust.

Na de val van het IJzeren Gordijn in 1989 en de hereniging van Duitsland een jaar later, klaarde de situatie op. Maar zoals we nu weten, verlegde het front zich weer meer naar het oosten. Oekraïne, wat letterlijk 'grensland' betekent, bevindt zich nu in een situatie die vergelijkbaar is met de Belgische en Duitse van weleer. Ook structureel vertoont het net als die landen kenmerken van een grensnatie: het ligt op culturele en politieke breuklijnen, en de bevolking is daardoor getekend.

Neutraliteit heeft België niet gered. Moet Kiev dan ook niet buigen voor de dreigementen en voluit kiezen voor het NAVO-kamp? Alleen zou de frontlijn dan nog steeds door het land lopen. Oekraïne moet daarvoor misschien dezelfde prijs betalen als Duitsland: een opgedeelde natie en veel onrust en angst. Of er dan jaren later nog een tweede '1989' volgt, valt af te wachten.

Pasklare recepten zijn er niet voor Oekraïne, maar evenmin zijn er ontelbare opties voor grensnaties.

Olivier Boehme
Historicus en auteur van onder meer *Europa, een geschiedenis van grensnaties* (Polis).

correcties & aanvullingen

Kernenergie in Italië. De kerncentrale van Carigliano sloot in 1982, niet in 1990 (*DS 1 februari*).

zijn en dat je hele leven – je welvaart, je status en je huis – in zekere zin gebaseerd is op niet-bestaande getallen. Die je desgewenst gewoon zou kunnen aanpassen. Een extra 0 achter een rekeningstand zetten maakt een wereld van verschil. Of vooruit, maak er twee extra nullen van, nu we toch bezig zijn. Probeer te wennen aan dat concept, en het bestaan ziet er plotseling helemaal anders uit. Wankel vooral.

Vanavond ga ik dus in de kelder op zoek naar dat kladje van een songtekst. Ik open een account op een van de talrijke NFT-platformen (eentje in Nederland maakt reclame met de woorden 'Je moet er niks van kennen en er is geen product!') en ik ga aan de slag.

Stijn Meuris is muzikant. Deze week schrijft hij 'De mening' in *DS Avond*.

Een peperdure Bored Ape. © rr